

ОСМИСЛЕННЯ ПРИМУСОВОГО ПЕРЕСЕЛЕННЯ
ІЗ ЗОНИ ЗАТОПЛЕННЯ
ДНІСТРОВСЬКИМ ВОДОСХОВИЩЕМ
(за матеріалами усноїсторичних наративів)

У статті авторка виокремлює три рівні осмислення носіями традиції переселення із зони затоплення Дністровським водосховищем: лінгвістичний, соціальний, психологічний. На лінгвістичному рівні осмислення й оцінка переселення виявляються у традиції розповідати про цю подію, існуванні народних бувальщин, побутованні усталеної фразеології. Особливу увагу приділено тематиці наративів про примусове переселення.

Ключові слова: рівні осмислення події, примусове переселення, фольклоризація, усноїсторичні оповідання.

В статье автор выделяет три уровня осмысления носителями традиции принудительного переселения из зоны затопления Днестровским водохранилищем: лингвистический, социальный, психологический. На лингвистическом уровне осмысление и оценка переселения проявляются в традиции рассказывать об этом событии, существовании народных былей, бытования устоявшейся фразеологии. Особое внимание уделяется тематике нарративов о вынужденном переселении.

Ключевые слова: уровни осмысления события, принудительное переселение, фольклоризация, уснойсторические рассказы.

The author distinguishes three levels of understanding the forced settlement from the flooded zone of Dnister reservoir of the carriers of tradition: linguistic, social, psychological. The understanding and evaluation of settlement on the linguistic level identifies the tradition of telling about this event, the existence of folk legends of well-established phraseology. Special attention is devoted to the topic of narratives about forced settlement.

Keywords: levels of the understanding the events, forced settlement, folklorization, folk-historical stories.

Українська фольклористика має давні традиції фіксації й аналізу усноісторичних текстів. Піонером такої дослідницької роботи є видатний фольклорист, етнограф, історик Запорізького краю Яків Павлович Новицький (1847–1925). «Усі дослідники наукової спадщини Я. П. Новицького на чільне місце ставлять збірники фольклорної прози, видані ним у 1907–1912 рр.» [3, с. 246]. Серед численних прозових фольклорних жанрів віднаходимо багато усноісторичних наративів, поданих у широкому історико-етнографічному контексті. «У преамбулах до окремих текстів Я. П. Новицький вказував на обставини запису легенд і переказів, спогадів, подавав відомості про окремих оповідачів, про трансмісію фольклору та історичної пам'яті, ділився досвідом збирача фольклору» [3, с. 250]. Новаторським і актуальним до сьогодні є форма публікації таких текстів у вигляді інтерв'ю. Цей підхід дає змогу виявити вплив дослідника на відповідь інформанта, збагнути його ставлення до певної історичної події, відтворити процес актуалізації інформації з пасивної пам'яті носія фольклору, показати хід виникнення розповіді.

Сьогодні дослідження усноісторичних наративів набуває особливої актуальності у вітчизняній фольклористичі. Це зумовлено переосмисленням важливості індивідуальної історії для узагальнення народного досвіду і прагненням проаналізувати відображення його в культурних кодах, зокрема у фольклорних фактах, мові, соціальних практиках. Для дослідника в цій царині народної словесності першим завданням є визначення тематики. Основним критерієм у вирішенні цього завдання є важливість певної події, сила її впливу на долю людини. Про цю закономірність зазначає Оксана Лабащук: «В поле зору дослідників завжди потрапляють розповіді про значущий історичний досвід» [6, с. 53].

На нашу думку, предметом аналізу дослідника усноісторичних наративів мають бути насамперед події, важливі не лише

для однієї особи, але й для цілої громади, які вплинули на перебіг вітчизняної історії. Саме значущість події в загальноукраїнському контексті стала підставою для визначення нашого об'єкта дослідження. Ідеться про усноісторичні наративи про примусове переселення людей із зони затоплення водосховищами. Підтвердженням надзвичайної важливості цих життєвих реалій є свідчення самих учасників, які надають їм статусу однаково важливого з Голодомором 33-го року і Другою світовою війною [4, с. 14]. Інформанти, які не пережили цих лихоліть, вважають примусове переселення найтрагічнішою подією у своєму житті: *«А ми пам'ятаємо добре, бо нам так поналося! Робота яка була, і нічого так не безпокоїло, як те переселення»* (ЛПО).

У наш час примусове переселення із зони затоплення поступово стає об'єктом уваги науковців – етнологів, культурологів, народознавців [1; 2; 4; 8]. Метою нашої студії є аналіз осмислення події переселення із зони затоплення Дністровським водосховищем. Матеріалом дослідження слугують польові експедиційні записи автора, здійснені в с. Гораївка Кам'янець-Подільського району Хмельницької області в липні 2014 року від двадцяти інформаторів, які були переселені із чотирьох затоплених сіл: Бакота, Теремці, Наддністянка, Конилівка, а також мешканців с. Гораївка.

Експедиційний матеріал дає підстави виокремити щонайменше три культурні сфери, у яких відбулися процеси певної стандартизації, клішованості осмислення примусового переселення безпосередніми учасниками цієї події. Отже, це такі сфери:

- ◆ лінгвістична, зокрема фольклорна;
- ◆ соціальні практики;
- ◆ психологічні рефлексії.

У лінгвістичній сфері стандартизація, узагальнення колективного досвіду найчіткіше виявилися в номінації пере-

селення, насамперед у називанні власне цієї події: «Ми ви-йшли <...> Мами наші ше полишалися на низу», «Там вулиця є – всі, шо з Наддністрянки вишли» (ЛФЛ); «Бакота вишла сюда, Теремці вишли, Конилівка вишла, Наддністрянка ви-йшла сюда» (КГІ); «Вийшли ми на гору, побудувалися», «Ви-йшли ми сюда вже на гору», «Але ми вишли, то тут дуже гарно» (НФО); «Люди вишли звідти», «на вересень вже ви-йшли сюда», «А потому вже за нами строїли люди, тай ви-ходили» (ЛОФ); «Як вишли ми сюда вже жити», «Вже 31 рік, як ми вишли» (ЯКІ); «Вийшли на голий степ» (ДМС); «Ска-зали виходити, та й виходили» (ДВІ); «Виходьте всі» (ВГП). Отже, переселення з території затоплення найчастіше номі-нують дієслівними формами лексем *вийти*, *виходити*, які пе-редають семантику переміщення. Особливо важливого в цій номінації є наявність прийменника *ви-*, який містить додат-кове значення незворотності. Менш частотними номінаціями є особові дієслівні форми слів *виселяти*, *переселяти*: «Вже їх виселяли сюди» (ЛГІ); «Воду піднімали тай нас виселили», «Ви-селяют – та й виселяют, ідть!» (ТОС). Тут важлива семанти-ка примусовості, відсутності вибору.

Усталеною номінацією переселення є називання нового міс-ця – *на гору*, а залишеного – *на долині*, *на низу*: «А ми на гору сюда вишли того, шо в нас діти були, – школи вже на низу не було» (ЛОФ); «Вислали нас на гору», «Вони лишилися ше там, а ми вже на горі тут» (ВГІ); «Тут ми ше лиш почали стро-їтись, на горі» (ЛПО); «Всьо своє вивозьте на гору», «Виби-райтесь на гору, з долини вибирайтесь!» (ВГП); «А мати ше трохи жила, бо не хтіла йти на гору» (ЛОФ); «Була на доли-ні церква, була» (ЛГО); «Одна народилася на долині, там ше, в Конилівці» (НФО).

Ще однією клішованою назвою є номінація руйнуван-ня церкви, що діяла до 1960-х років на території колишньо-го монастиря в с. Бакота, а також інших сакральних споруд –

це дієслівні форми від лексеми *розкидати*, рідше – від інших дієслів зі значенням руйнування: «[Церква. – І. К.-Ф.] *колись була <...> розкидали*» (ЛФЛ); «*Розкидали туди-туди, щоб не було*» (ЛГО). Характерним є вживання префікса *по-* з метою посилення семантики руйнування: «*Церква була, дуже гарна церква. І узяли повалили, порозкидали*», «*То покидали у скалу туди, то побили, то порозкидали, то поламали*» (ГНІ); «*То всьо порозкидали, то в скалу викинули*» (ЛПО). Загалом для аналізованих наративів характерне нанизування префіксів у словах для номінації знищення їхнього попереднього місця проживання: «*Прийшли, повигачували всі дерева, все чисто, сказали строїтися... Повирубували, порозвалювали всьо чисто та й всьо*» (ТОС); «*Дерево повирубували всьо, яке в кого було. Всьо чисто повирубували*» (ГНІ). Це свідчить про негативне ставлення й болісне переживання людьми вимушеного переселення.

На рівні соціальних практик чітко простежується усталена й осмислена оповідачами традиція ходити на берег водосховища й дивитися, визначати місце, де раніше стояла їхня хата: «*І от, використовуючи чи там неділю, чи якийсь свято, люди йшли на берег подивитися на воду, порівняти, яке воно було*» (ГТВ); «*Ми переїхали сюди, де я живу, сходу туди, кінець городу подивитися, де я жив. То мені видно ще той ліс, де я по гриби ходив. А на тій стороні село наше було. Села не видно*» (НОГ); «*А зараз вийду на убіч – то лиш видю, помню, де була хата. Там вода!*» (ДМС); «*З моєї хати лишився підмуток, ми його не брали, високий такий, і площадка така, ми мали веранду робити, площадка. І спаде вода, і то всьо лишається. І то всьо видно. Прийдем подивимся, я кажу: “Боже, подивися”, – до чоловіка. Він каже: “Ходи подивимся на своє місце”*» (ЛПО).

Примусове переселення – важка й болісна подія, що відчутно вплинула на психічне здоров'я людей, які прагнули зберег-

ти втрачене село, відтворити його образ у пам'яті. Цього вони могли досягти уві сні. Усі наші оповідачі, особливо жінки, наголошували, що їхні сні завжди пов'язані з рідним, сьогодні затопленим місцем: «[Сниться. – І. К.-Ф.] *та хата мамина. Шо я там, і мама є там, і город той, і дерево, кущики*» (ЛФЛ); «*Шоночи сниться. Се ніколи не сниться, ся халуна, там всьо, там. Там я ходю коло хати*» (ВГП); «*Весь час сниться, шо я там. Мені і ще сниться, шо я там*» (КГІ); «*О! Часто сниться! Чисто то всьо там: де ходив, де робив, всьо там. Тут нічо не сниться, шо я тут. Тільки там, де родилася*» (ТОС); «*І шо сон сниться, то постійно в Бакоті*» (ЛПО); «[Сниться. – І. К.-Ф.] *О! Всьо время. Тут нічого не сниться*» (ЛГО). Для фольклориста показовою є відповідь на питання про те, чи сниться рідне місце, яка часто має форму антитези – то сниться, а це не сниться. Це свідчить про чіткі ознаки фольклорності досліджуваних наративів.

Існування усталених клішованих форм у наративах про примусове переселення – це найочевидніший рівень фольклорності цих текстів. Таких фраз, які є по суті фразеологізмами, можна навести чимало. Наприклад, для означення повені використовують клішовану варіативну форму *була вода*: «*В 41-му році в нас вода була перед порогом, в сусідки була перед порогом, але в хаті не було ніколи*» (ГТВ); «*В нас вода була у погребі на верхній ступенці*» (ЯКІ). Іноді ця конструкція, яка є фактично прямим означенням наявності води в певному місці, може бути імпліцитною в номінації повені, а замість неї вжито описові фрази із чіткими ознаками усталеності: «*Вода якщо прибувала в Дністрі – в бабки зліз з койки і миєш ноги в хаті*» (ЛГІ).

Фразеологізмом в аналізованих наративах є номінація становища, у якому опинилися примусові переселенці: «*Вийшли на голий степ. На голий степ – нічого*» (ДМС); «*Вийти на голий степ*» (КГІ); «*Тут сроїлися на пустім місци*» (ЛОФ). У цих

усталених конструкціях наголошено на труднощах під час вимушеного переселення й нового будівництва.

Увесь наведений вище лінгвістичний матеріал свідчить про його важливість для дослідника усного народного слова. Проаналізовані рівні клішованої номінації і фразем можна умовно назвати першим рівнем усталення, або фольклоризації аналізованих текстів. Другий рівень – це тематичне наповнення розповідей. Ідеться про те, що, розповідаючи про переселення, інформанти більше уваги приділяють одним подіям і лаконічно повідомляють про інші. У зв'язку із цим у їхніх розповідях можна визначити різні прийоми наративної організації тексту [6, с. 76–77]. Третій рівень фольклорного узагальнення – це традиція розповідати про переселення. Про її існування свідчать інкорпоровані в наші інтерв'ю бувальщини, пов'язані з примусовим переселенням. Наведемо два приклади.

[Потопляник]

«Багато людей не витримали того, що перейшли, не витримали – повмирали. От в Старій Ушиці був такий Сидір Паладієвич. Такий мужик був, красивий мужчина. Ну, прийшло от – переселитися. Ну, куди переселитися? Гроші – грошовитий такий був. Купив – Ярмолинці. Там в Ярмолинцях поселився. Построїв добру хату, поселився. І каже до мене... Я кажу:

– Як там, Сидір Паладієвич, діла?

Він десь на два роки старший мене був. Ну але це ще було... Він каже:

– Тобі добре...

– Чого?

Ну, ми староушицькі всі. Я ходив до школи, це всьо одно близько там, два кілометри від нас було. Це ніби тоже, як своє село.

– Ви, – каже, – походитеся тут, шось нагадуєте, розкажете всьо. А я шо? – каже. – Там поселився, тай всьо! А мені, – каже, – ніяк не кажуть, лиш “потопляник”.

Він каже:

– Я не витримаю цього!

Я кажу:

– Шо ти, Сидір Паладієвич!..

А тут його й дружина померла. Він каже:

– Я не витримаю.

І незадовго я чую, кажуть, Сидір Паладієвич помер. Кажу:

– Як помер?!

Затосковала людина так. Багато було случаїв тоски такої. Помер – і всьо. Шо жити в своїм селі... От і зара кажуть: “А, шоб спустили воду – ми б поїхали б туди”. Там виногради були такі, всьо. Хоч ходити було важко. Але то считалось своє, своє, дівчата! Тай таке діло з цим затопленням» (НОГ).

***

Ще одна бувальщина про те, як людям повідомили про необхідність переселитися.

[Николай]

«Після війни висилали, кілька років висилали, а потому прийшов якийсь такий червоний хлоп, здоровий з Кам'янця. Прийшов і ходе з якоюсь нагайкою і каже: “Виходьте всі. До такого-такого числа повинні ви вибратись з Бакоти”. Ну, і почали люди вибиратися сюда, в Гораївку, а потому в Ущицю вибрались <...> Ходив чоловік з тою нагайкою вздовж селом і каже: “Я прийшов вам сказати (так говорив, такий простий мужик), щоби ви до такого числа вибралиса. Усьо – хати і то всьо своє вивозьте на гору. Там стройтеся, там будете жити. Всі чисто села понад Дністер – всі вийдут догори. В долині – шоб їхати зимою, кригою, завірюхи, нема як виїхати. Виходьте! Виходьте і всьо!”. До якого числа – сказав.

Потому знов прийшов. Дивиться: Боже! Вже половину села вибралася до Ущиці. Такі двори постройли [у Теремцях. – І. К.-Ф.], така хата здоровенна! Під плиточкою, а та лиш цементом. Такі хати постройли, кухні! <...> Боже! Як він ходив,

другий раз прийшов з тою нагайкою, Николай якийс. Може, він і спочиває, то Царство йому Небесне. Ніч йому на дорозі, нехай спочиває, на нас довго чекає <...>

Ой! Той Николай, що приходив, кричав: “Та я <...> виходьте, сказав вам, щоб до такого-такого числа – щоб ви вибралися, бо як прийдуть!.. Ми, <...> (він ругається), ми воювали, кров проливали, вся земля кровію пролята, і всьо ми переборили, всьо ми відвоювали, жиєм вольно тут ми в свої державі, а ви не хочете вийти на друге місце!? Мусите вийти!”. Плаче дехто: хата така новісінька, всьо коло хати, всьо таке хазяйство – вали і йди на гору забирайся. Плачут:

Як же ми, бідні, виберемся,
Такой двір новий повалимо,
А там де будем?!

“Виходьте і стройте другий дім собі! Це все забирайте і там стройте, будете мати другий дім і там жити. Виходьте, нічо вам не pomoже, бо як я третій раз прийду, то вам вже не з медом буде. Бачите, яка нагайка в руках?!” – пужає, сварився.

Боже, то... так люди не хтіли вибратися, так плакали, в кого дуже хороше хазяйство, хата новенька, кухня новенька, сарай здоровий, всьо, за хатою садок – таке дерево роде» (ВГП).

У наративах про примусове переселення можна виокремити такі найбільш опрацьовані теми:

- ◆ гуртове будівництво нових осель;
- ◆ розповіді про втрачену оселю, рідне село;
- ◆ невдалий вибір нового населеного пункту для проживання;
- ◆ труднощі під час переходу;
- ◆ відзначення 30-річчя від часу переселення в с. Гораївка;
- ◆ адаптація на новому місці.

Найпопулярнішими є перші дві позиції з наведеного списку. Водночас оповідачі зовсім мало уваги приділяють темі

оцінювання хати в рідному селі, майже не розповідають про причину переселення, рідко згадують про ГЕС, яка, власне, і спричинила затоплення, зовсім побіжно описують нову оселю. Не надто часто розповідають про перенесення цвинтарів, але цю тему майже завжди порушують люди, яким доводилося перепоховувати своїх рідних.

У наративах про примусове переселення із зони затоплення оповідачі наголошують, що чи не найбільшою проблемою цієї події була необхідність подбати про нове житло. Це виявилось особливо важко для людей, які щойно закінчили будувати хату в рідному селі, а тепер змушені руйнувати її і починати нове будівництво. Отже, ця важка праця стала основним заняттям переселенців, відбирала увесь вільний час. Єдиною розрадою стало те, що всі оселі будували гуртом. Люди переконані, що дружба, згуртованість громади стала запорукою їхнього виживання під час переселення. Вони не забувають наголосити, що саме гуртом будували всі хати: *«Як тут люди будувались? Кожен сам окремо не будувався, а тому що для одного це було не реально. Гуртувались. Наприклад, на цій вулиці – толокою. Збиралися. Той, наприклад, сьогодні привіз цеглу – збіглися всі, розгрузили. Поки він готує то всьо, що треба – іншому розгрузили. Чи приїжджали, чи приходили. Казали: “Ось сьогодні цьому Андрієві маєм будувати хату”. Звичайно, він забезпечив. Ніякої зарплати там не було – один одному допомагали. Андрієві збудували хату, Андрій собі заготовляє вже інший матеріал, там, наприклад, для підлоги чи верх зробити, а тим часом Василь щось вже підготував. От Васильови йдем разом зробим. От таким способом, такою толокою. Люди вже навіть гуртувались за признаком не просто так, де хочу, а за признаком родинних відношень. Ну, наприклад, хтось був жонатий в іншому кутку, той в іншому, і вже разом до купи збиралися родиною на одній вулиці, і будувались. Відповідно, звичайно, допомагали один одному»* (ГТВ); *«Пома-*

гали. Які помагали – вийшла я, і мені помагали. А та – з Бакоти, – тим помагали. Вони такі там хати мали, всьо, і мушили знов класти» (КГІ); «Ну, я скажу тако: і тяжко, і жалко було лишати всьо, але стройка була – якось і весело було. По складаєм столи, посідають, співають хлопці!» (ГНІ); «Наші бакитські – то всьо время. Усьо чисто. То так: сьгодні – у вас, завтра – у мене, післязавтра – в того, післязавтра – в того і так, так, так, так доки не повимуровували. Тоді – верхи, аж доки всім повимуровували, а тоді аж верхи зачинають робити. І так вони самі собі, такі бакитські люди, шо кожен знає мурувати, кожен знає верх зробити, тесля – майстри всі. Всі вони – йден другому. Йден другому помагали і так помагали. Навіть зараз, бо то вони бакитські були» (ЛПО).

Розповіді про особливості будівництва часто передує опис рідного двору, хати (зокрема недавно збудованої), яку довелося зруйнувати. Люди й сьгодні з гіркотою згадують ті будівлі і наголошують, що нову хату не вдалося зробити такою ж доботною, якою була попередня, оскільки і часу було мало, і матеріал не той, і місце зовсім інше: «О! То така була... дід мав ліс там, то така з дубів хата міцна построїна, здоровенна. Мала хата, велика – шось дві, плита, а тут груба, а тут скриня така, а тут машинка була така, шо цьоця шила. А тут коло груби моя койка, а тут коло вікна цьоцина койка. А друга хата велика – така здорова! То була здоровенна міцна хата. Насилу хлопці її розвалили. Розвалили, склали. Слупи такі дубові деревляні. Стеля – з дошок дубових. Всьо то розібрали, на купу, на машину і вивезли сюда. [І хтось із цих дубів, може, хату собі побудував? – І. К.-Ф.] Не, ми тут палили тим. Туто в мене грубка покладена, я дровами палю» (ВГП); «Ну, така гарна хата, дуже гарно построїна, бо ми під самою горою жили, і вона дуже в нас на таким веселім місці, на все село дуже видко її. І вже дуже гарні вікна поробили, великі, бо то маленькі були в старій хаті. Дуже насадила вазонів, зацвили – понад усе

село! Хто йде, каже: “Ну в цієї жінки квіток!”. Дуже росли. Повні вікна цвіток, такі-во великі цвили кругом! Я як нагадаю – так мені шкода. Як прийшла в цей дім, а в нім – Боже, Боже... холодно» (ЛПО).

Описуючи колишню оселю, респонденти часто акцентують на домінантній характеристиці дому, яка внаслідок переселення була назавжди втрачена. Це може бути особлива міцність зруйнованого дому (*«хата міцна постройна, здоровенна»*), красиві кімнатні рослини (*«дуже насадила вазонів, зацвили – понад усе село!»*) тощо. Такий стилістичний прийом наголошення позитивної домінантної ознаки застосовують для вербалізації важкості втрати.

Тему невдалого переселення яскраво ілюструє наведена вище бувальщина *«Потопляник»*. Цією історією інформант коротко, глибоко й резонансно проілюстрував трагічні наслідки переселення для людей, які настільки, так би мовити, глибоко вросли в рідну землю (*«хто коренем приріс уже туди»* (ГТВ)), що, зрештою, не змогли жити в іншому місці. Інакше кажучи, це люди, які так і не змогли переселитися. У темі невдалого переселення віднаходимо мотив нового пошуку дому: люди знову шукають нове помешкання, нове місце для життя, віддаючи перевагу селам, де також були переселенці з їхнього рідного села: *«А думаєте не багато людей потім верталися звідти: а де би тут хату купити. Такі питання. Воно навіть до закінчення життя в деяких людей була думка про те: в якому колективі ти виріс, – ти вже знаєш повадки кожної людини, знаєш звичаї. Ти вже живеш тим життям. Не знаєш нікого, що з ким заговорити, хто чим дихає. Ти ж того абсолютно нічого не знаєш. Допомогти в принципі нікому. Якщо тут міг попросити брата, сусіда: Василю, прийди поможи»* (ГТВ).

Найважчою проблемою переходу на нове місце була необхідність зведення нового житла. Це завдання ускладнювалося тим, що люди змушені були паралельно і працювати, і будувати

ти житло: «*Ти переселяєшся, але тебе ніхто не звільняє з роботи. Розумієте?! Тобто ти одночасно мав робити три роботи: руйнувати, будувати і на роботу ходити. Два-три прогули – і тебе звільняють без будь-якої можливості що-небудь заробити. І ти залишаєшся ні з чим. І тих грошей, що тобі держава дасть, тобі аж ніяк не хватить, щоби ти міг побудувати хату» (ГТВ). Інша складність полягала в тому, що всі необхідні речі, насамперед продукти і столові прибори, залишалися на старому місці, їх доводилося постійно носити на будівництво хати, а потім нести додому: «*А коли ти хочеш забезпечити, щоб, наприклад, до тебе сьогодні прийшли робочі, мають робити, ти мусиш їх нагодувати. В долині хата. Тут ще нічого немає. От як то все, що ти приготував, сюди довести? В кого був мотоцикл – в одиниць у селі, той міг мотоциклом в колясці привезти, а хтось ніс у мішку. Розумієте як?» (ГТВ); «*Я вопше не знаю, як ми пережили. Я вот так згадую... Тако: цілий день ми туто робимо. Вийшли з долини, досвіта стаю і лагою у кошики, у мішки, бо тре – тут люди будуть робити, зо 15 душ. Треба зварити їм рано, на полудне і вечір. Ше ввечір дала їсти, де вони вечеряют, і тоди збираю то всьо, і ми двоє чи з дітьми всьо берем на плечі і несем в Бакоту. Через ті всі поля несем в Бакоту. І там переночували. Чи спала, чи не спала, бо ше зібрати треба на завтра ше шо, бо ж тут ше нема нічого. Все треба відти знов винести і шоби тут дати знов їсти. Ні там, ні тут. І то взяла, то, то, то, а ложки не взяла. Біжу до сусідів, бо вже люди тут були скоріше построїлися» (ЛПО).***

Переселенці з Бакоти у своїх розповідях часто згадують, що нещодавно вони відзначили 30-річчя переселення: «*Пару років назад було 30 років, як переселення було. То тут в долині вони, самі люди зібралися, пригласили тих людей, котрі були по других селах. І вони приїжджали сюда. А з Бакоти чоловік, вже він живе у Хмельницьькому, він директор оркестру. І він звідти*

привіз своїх музикантів. Наші люди зібралися, варили уху, прищипували тих людей. То там було так багато людей, дуже багато! Тут Тарас [Тарас Васильович Горбняк. – І. К.-Ф.], так як він вже на роботі, приглашеніє, ну, пригласительні откритки порозсилав, і ті люди з других сіл поприїжджали сюда. То їм і музика грала, і столи гарні такі. Потому, вже після столу, бо я була тоди, після столу приплив той корабль, великий такий. І там жінки повбиралися в сорочки вишиті, сіли на той корабель, і він зробив круг. Набрали квіток багато і кидали ті квітки так, де хто жив. Співали пісні» (ДТО). Крім того, що ця подія зазнала вербалізації в наративах, – це ще й відповідна соціальна практика, яка разом з уже згаданим відвідуванням місця, має певний психотерапевтичний ефект.

Загалом в аналізованих наративах про примусове переселення на різних текстових рівнях постійно актуалізується семантика втрати, вигнання, тривалого поневіряння, важкої праці, неспокою, приреченості, болю. У всіх інтерв'ю оповідачі коротко підсумовували, давали лаконічну оцінку цій події: «Під видом затоплення було варварство!» (НОГ); «Нічого доброго не було» (ТОС); «Так тиснуло за серце, що все невільно дихала, так мені жалко було того хазяйства. Поки вбулася, привикла тут жити. Най Бог бороне, яке горе!» (ВГП); «Біда лиш велика була. <...> Біда була, велика біда» (КГІ).

Історичні факти переселення людей із зон затоплення водосховищами сьогодні вимагають правдивої оцінки істориків, соціологів, народознавців. Це одна з донедавна табуєваних тем української історії, оскільки офіційна державна позиція ґрунтувалася на тезах про нове життя і світло в оселях, а говорити про затоплені родючі землі, понівечені людські долі, руйнування природного середовища було заборонено. Важлива увага фахівців-лінгвістів, зокрема фольклористів, до аналізованого явища, адже саме вони зобов'язані почути голосіння за хатою, затопленими могилами, зафіксувати бувальщини про Боже по-

карання за руйнування церкви, вислухати народну оцінку цих подій. Водночас такі записи розкривають глибину переживання людьми цього історичного факту. Побутування усталених, клішованих, варіативних текстових конструкцій свідчить про потужну фольклорну складову в аналізованих розповідях, переконує в необхідності їх фіксації та наукового аналізу.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Боса Л.* Зміни ландшафту Подніпров'я у ХХ столітті як соціокультурна проблема // Народна творчість та етнологія. – 2012. – № 4. – С. 53–64.
2. *Гримич Г.* Усна історія села Тарасовичі (1940–1950-і рр.). – К. : Дуліби, 2013. – 96 с.
3. *Іваннікова Л.* Яків Новицький. Фольклорист, історик, педагог. – Запоріжжя : АА Тандем, 2010. – 388 с.
4. *Коваль-Фучило І.* Батьківська оселя і нове місце проживання: осмислення примусового переселення 1959–1960 років в Україні // Міфологія і фольклор. – 2013. – № 4. – С. 14–19.
5. *Коваль-Фучило І.* Сучасна оповідальна традиція: особливості функціонування // Український фольклор: методологія дослідження, динаміка функціонування : колективна монографія / за ред. М. Дмитренка. – К., 2014. – С. 90–106.
6. *Лабашук О. В.* Натальний наратив і усна історія: синтактика, семантика, прагматика : монографія / О. Лабашук. – Тернопіль, 2013. – 320 с.
7. *Мишанич С. В.* Усні народні оповідання. Питання поетики. – К., 1986. – 327 с.
8. *Сало І., Стек Л.* Затоплена Україна. 25 міст і сіл під водами Дніпра – так вирішила партія [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу : <http://www.istpravda.com.ua/articles/2012/03/18/73460/>.

СПИСОК ІНФОРМАНТІВ

ВГП – Василюшина Ганна Петрівна, 1927 р. н., родом із с. Бакота Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

ВТІ – Василюшина Таїсія Іванівна, 1933 р. н., родом із с. Бакота Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

ГНІ – Горбняк Надія Іванівна, 1934 р. н., родом із с. Бакота Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

ГТВ – Горбняк Тарас Васильович, 1945 р. н., родом із с. Бакота Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл., вища освіта.

ДВІ – Дубенюк Василь Іванович, 1929 р. н., родом із с. Бакота Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

ДМС – Дубенюк Марія Сергіївна, 1932 р. н., родом з м. Херсона, жила в с. Бакота Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

ДТО – Дубенюк Тетяна Олександрівна, 1957 р. н., переселенка із с. Бакота Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

КГІ – Кособуцька Галина Іванівна, 1939 р. н., родом із с. Теремці Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

ЛГІ – Литвинюк Галина Іллівна, 1964 р. н., родом із с. Каштанівка Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

ЛГО – Левченко Ганна Олексіївна, 1937 р. н., переселенка із с. Бакота Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

ЛОФ – Литвинюк Ольга Філімонівна, 1939 р. н., родом із с. Наддністрянка Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

ЛПО – Левченко Параска Олексіївна, 1940 р. н., переселенка із с. Бакота Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

ЛФЛ – Литвинюк Федора Лаврентіївна, 1942 р. н., родом із с. Наддністрянка Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

НОГ – Никуляк Олександр Григорович, 1926 р. н., родом із с. Конилівка Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

НФО – Никуляк Федір Олександрович, 1949 р. н., родом із с. Конилівка Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

ТОС – Трофимчук Ольга Семенівна, 1949 р. н., родом із с. Конилівка Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

ЯКІ – Ярошевська Катерина Іванівна, 1956 р. н., родом із с. Бакота Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

SUMMARY

The author distinguishes three levels of understanding the forced settlement from the flooded zone of Dnister reservoir of the carriers of tradition: linguistic, social, psychological. The understanding and evaluation of settlement on the linguistic level identifies the tradition of telling

about this event, the existence of folk legends of well-established phraseology. Special attention is devoted to the topic of narratives about forced settlement.

The aim of our studies is to analyse of the reflection of the events of the settlement from the flooded zone of Dnister reservoir. Talking about the forced settlement from the flood zone narrators emphasize that the biggest problem was to build a new home. This urgent problem was especially difficult for people who have just finished building a house in his native village – and had to destroy it and start a new construction. Consequently, this hard work was the main occupation of the immigrants, took out the free time. Stories about the features of the construction are often preceded by a description of the native yard, house, which had to be destroyed. Such texts appear if the family had to destroy the newly built house. Describing the lost house, respondents often emphasize on the dominant characteristic of the house, which was lost after a settlement forever.

In general, in the analyzed narratives about the forced settlement on the different text levels constantly updated the semantics of loss, exile, long wandering, hard work, anxiety, hopelessness, pain. Historical facts about people settlement from the flooded reservoirs areas require accurate estimation of historians, sociologists, folklorists, ethnologists.

These were one of the taboo subjects in the Ukrainian history as official government position was based on the ideas of a new life and light in homes, but talking about flooded fertile land, mutilated people's fortune, the destruction of the environment was forbidden. The entries of oral history narratives of forced settlement of flood zone reveal the depth of experience of people of historical fact.

The existence of established, cliché, variable text structures indicate a strong component in the analysed folk tales, convinced of the necessity of fixing and scientific analysis.

Keywords: levels of the understanding the events, forced settlement, folklorization, folk-historical stories.